

UDK 811.163.6.(091):929 Dobrovský J.

Irena Orel

Filozofska fakulteta v Ljubljani

JOSEF DOBROVSKÝ IN SLOVENSKI SLOVNIČARJI – VZPOREDNOSTI IN RAZLIČNOSTI V OBLIKOSLOVNIH PRIKAZIH

V prispevku bo prikazano, v kolikšni meri je nestor slavistike Josef Dobrovský s svojim slovnici in oblikoslovnim deležem v (*Ausführliches*) *Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1809, 1819) (ne)posredno vplival na metodološko, sistemsko, vsebinsko zasnovano in gradivsko predstavitev posameznih besednih vrst v sočasnih oblikoslovnih opisih v slovnicaх slovenskega jezika prve polovice 19. stoletja od J. Kopitarja (1808), V. Vodnika (1811), J. L. Šmigoca (1812), P. Dajnka (1824), F. Metelka (1825), A. Murka (1832, 1850).

Veliki slavist Josef Dobrovský je s svojo vsestransko jezikoslovno ustvarjalnostjo in filološkim zgledom ter z budnim spremljanjem sočasnih prizadevanj pri različnih slovanskih narodih pospeševal in uravnaval tudi slovnico, besedotvorno, besedoslovno, slovaropisno, jezikovno- in kulturnozgodovinsko ter etimološko preučevanje uresničevalcev slovenskega preroda. S širokim poznavanjem in raziskovanjem tudi slovenske kulturne, literarne in jezikovne preteklosti je imel posebne zasluge za širjenje vedenja o Brižinskih spomenikih in slovenski protestantiki. Njegova dela so poznali in se v njih v večji ali manjši meri oplajali vsi tedanji pomembni slovenski jezikoslovci (J. Kopitar, V. Vodnik, U. Jarnik, J. N. Primic, J. L. Šmigoc, P. Dajnko, F. Metelko, A. Murko idr.).¹ Dobrovský je s svojim izvornim trodelnim hierarhičnim sinhronim pristopom kot tudi svojiskim razčlenjevanjem tvorjenk na korenske besede glede na število glasov in zlogov ter na besedotvorne in pregibalne glasove in zloge, z upoštevanjem širšega jezikovno- in slovanskoprimerjalnega vidika, zlasti v (*Ausführliches*) *Lehrgebäude der Böhmisches Sprache* (1809, 1819), *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822), besedotvorno že v *Die Bildsamkeit der Slawischen Sprache /.../* (1799), prispeval k vsestranskim sistematičnim slovnici in opisom v slovenskih slovnicaх in tako na teoretični, metodološki, sistemski kot tudi vsebinski, metajezikovni, terminološki in gradivski ravni predstavljal za slovenske slovniciarje neizčrpen in neposreden vzor.

1.1 Ime Josefa Dobrovškega se v različnih zvezah pojavlja v večini obravnavanih slovenskih slovnicaх 19. stoletja (razen v Vodnikovi in Dajnkovi), kar posebej osvetljuje njegovo vlogo in vplivnost ter potrjuje odmevnost njegovega slavističnega preučevanja v slovenskem prostoru. Bil je metodološki vzor, ki je omogočil slovnici in opis v popolnosti, saj so se sočasni slovanski slovniciarji² ravno z zgledovanjem po njegovih

¹ Prim. Kidrič 1830: 124–132; Breznik 1929: 1–22.

² Prim. Šlebinger (1904: 4) in Rajhman (1970: 305): A. J. Puchmayer je po Dobrovškem sestavil slovnico za ruski, V. Hanka za poljski in J. P. Jordan za lužiški jezik.

slovnica usmerjali k besedotvornemu jezikovnemu opisu, ki temelji na korenoslovni in zlogovni morfemizaciji besed, pa tudi k obravnavi skladenjskih ujemanj in vezavnosti zakonitosti jezika.

1.2 Znanstveno sodelovanje je potekalo obojestransko: Dobrovský je v ocenah in korespondenci spremljal in vrednotil sočasno slovensko jezikoslovno dejavnost in tudi izdaje slovenskih slovnice, po drugi strani pa je zlasti Kopitar seznanjal strokovno javnost z znanstvenimi dosežki češkega slavista, novosti v slovnici obravnavi Dobrovskega pa so z odobravanjem sprejemali tudi slovenski jezikoslovci.

1.2.1 Dobrovský je v *Slavinu*³ ob slovenskem očenašu iz Bohoričeve slovnice in iz novega testamenta dodal pri vsaki besedi oblikoslovne razlage s slovanskoprimerjalnimi vzporednicami, se včasih skliceval na slovenske slovnice, zlasti na Bohoriča in Pohlina, kritično presojal njihove rešitve (npr. uvrstitev ablativa kot samostojnega sklona, ki je v osnovi slovanski rodilnik s predlogom *od*, Pohlino uvrstitev mestnika k rodilniku (128)), mestoma pa navajal tudi pregibalne vzorce (npr. *ozha, mati, lubim pri odpusti, sekaj pri daj, biti v sedanjiku pri je, muzh* ipd.). Spremljal je tudi izdaje slovenskih slovnice:⁴ v Slovaniki⁵ je na kratko poročal o izidu Kopitarjeve,⁶ Vodnikove, Šmigočeve in Franulove slovnice, predstavil in presojal Kopitarjevo slovnico v *Annalen der Literatur und Kunst* l. 1810;⁷ izrazil je svoje mišljenje o Metelkovi slovnici v zahvalnem pismu avtorju.⁸

1.2.2.1 Kopitar je ocenil prvo izdajo njegove češke (1809) in starocerkvenoslovanske slovnice (1822).⁹ Odzval se je kot recenzent češke slovnice *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenern Kenntniss für Böhmen* (Prag 1809). Po splošnem uvodu o slovanskih jezikih, njihovi delitvi na narečja in o starocerkvenoslovanščini obravnava tri slovnica dela, kot prvega omenjeno slovnico. Težnjo dela je povzel iz predgovora avtorja samega, ki je poudaril večnamembnost slovnice, tako za filozofske jezikoslovce kot za izpopolnitev znanja čeških rojakov, pozabil pa ni niti na nemške začetnike predvsem z dodanimi kritičnimi opombami. Po recenzentovem mnenju morajo začetniki vendarle razumeti malo slovnice teorije, zato bodo empiriki še vedno uporabljali Thamovo, boljši pa

³ *Slavin*, (13) Das windische Vaterunser (Hanka 1834: 124–145).

⁴ O tem prim. Šlebinger 1904: 8.

⁵ Carniolica. *Slovanka* 1814: 233–236.

⁶ "Allerdings wird diese Grammatik in der krainischen Literatur Epoche machen" (n. d., 1814: 233).

⁷ Slavische Sprachkunde. 264–275.

⁸ 16. Aug. 1826. V: Jagić 1897: 167–171.

⁹ Kopitar je napisal tudi več ocen njegove starocerkvenoslovanske slovnice *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822). Prim. Dobrowsky's altslavische Grammatik. *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, Dreyzehnter Jahrgang, 11. in 13. 2. 1822, Wien, 103–104; *Litteratur. Oesterreichischer Beobachter*, 21. 2. 1822, Nro. 52, 219–220; *Institutiones linguae slavicae. Jahrbücher der Literatur*, 17. Bd., Wien 1822, 66–107. V: Nahtigal 1944: 187–237.

Meidinger-Negedlyjevo slovnico. Hkrati Kopitar izraža željo, da bi Dobrovský sestavil slovnico starocerkvenoslovanskega jezika. V drugem odstavku predstavlja posebno trodelno sestavo slovnice, ki vsebuje poleg črkopisa tvorbo, pregibanje in vezanje besed. Posebej poudarja pomen besedotvornega dela, ki razen pri Adelungu manjka v vseh slovnica. Z globokim prepričanjem podpira avtorjevo željo, da bi s to češko slovnico podal tudi vzorec za slovníčarje drugih slovanskih narečij, za vzor si lahko vzamejo tudi njegov predgovor k slovnici (Miklošič 1857: 39–47).

1.2.2.2 Prav v oblikoslovju je posebnega pomena za izmenjavo strokovnih pogledov med obema slavistoma, ki sta prijateljela vrsto let in zapustila dragoceno korespondenco, raba določnega člena v slovenskem prostoru: Kopitar je v svoji slovnici *Grammatik der slawischen Sprache* (1808) glede germaniziranja odgovoril na mnenje Dobrovškega v *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur /.../* (1792) s komentarjem, da germaniziranja ni v narečjih, ampak pri piscih, razen v primeru ob vrstnem pridevniku brez jedra, kjer se sprašuje, ali ne gre za vlogo deiktčnosti; Dobrovský se je odzval na to v oceni Kopitarjeve slovnice l. 1810, kjer navaja Kopitarjevo izjavo glede člena,¹⁰ ter v naslednjo izdajo zgodovine češkega jezika iz l. 1818 vnesel popravek z navedbo Kopitarjevega besedila in spremljanjem obravnave člena v Šmigocjevi slovnici.¹¹ Tudi Murko pri obravnavi samostalnika pri splošnih pravilih (4) poudarja, da slovenščina člena nikoli in nikjer ne uporablja tako kot Grki in Nemci ter se v tem popolnoma enači z latinščino, navaja pa tudi Kopitarjevo obsodbo rabe člena v njegovi slovnici in s tem v zvezi misel Dobrovškega, da ti germanizirajoči prevajalci in pisatelji zatajujejo svoje pravo slovansko poreklo (Murko 1832: 9–10).

1.2.2.3 Tudi drugi slovenski slovníčarji so se pohvalno izražali o znanstveni in ustvarjalni osebnosti Dobrovškega in se sklicevali na njegova jezikoslovna spoznanja. J. L. Šmigoc je v svoji *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre* (Grätz 1812) v predgovoru navajal potrebo po dvigu maternega jezika v literarni svet in dal za zgled sorodna jezika češčino in ruščino, do kakšne stopnje sta ju privedla oče Slovanov g. Dobrovský (“durch den Vater der Slowenen, Herrn Dobrowsky”)¹² in g. Heym, za kar bi si lahko prizadevali tudi sami in dokazali, kakšen zaklad vsebuje naš jezik, in tako svetu pokazali, da je naš jezik bogat. J. N. Primic (1814) je v dodatku o slovenskih pravopisno-pravorečnih vprašanjih pri izgovoru *l*-ja v našem narečju priporočal zgledovanje po severnih slovanskih narečjih, ki so več storili za svojo kulturo, in se skliceval na Dobrovškega.¹³

¹⁰ *Annalen der Literatur und Kunst*, 1810, I, 269–270: “Nicht unfer Dialekt, nur unfre ungeweihten Schreiber germanifiren” (Kopitar 1808: 215).

¹¹ *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur*, 1818, Berichtigungen, 399 (k str. 24).

¹² Vorrede (Šmigoc 1812: 3).

¹³ “Dies und die sonderbare träge Ausſprache des *l*, wenn es die Sylbe ſchließt,” ſagt der größte Slaviſche Literator, der Herr Abbé Joſeph Dobrowsky in Prag,” iſt ein Beweis, daß in dieſen und vielen andern Stücken nicht die in jüdliche Länder ausgewanderten, ſondern die nördlichen Slaven gleichſam noch in ihrer alten Heimath im Befitze der echten Ausſprache ſind.” (Primic 1814: 123).

1.3 Vpliv Dobrovskega na slovensko slovničarstvo se sprva iz objektivnih razlogov ni mogel uresničiti, saj sta Kopitar in Vodnik sestavljala slovnico že pred izidom njegove slovnice. Poznal jo je, kot rečeno, Štajerc J. L. Šmigoc (1812), ki jo namenja Nemcem za učenje slovenščine kot tujega jezika. Neposreden vpliv Dobrovskega pa se izkazuje pri slovenskih slovničarjih 20. let, saj se je posredno P. Dajnko (1824), neposredno pa F. Metelko (1825) vzoroval po *Lehrgebäude*, na kar kaže posredno tudi podoben podnaslov Dajnkove in prve izdaje češke slovnice (1809) – *Lehrbuch der windischen Sprache. Ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniß für Slowenen* – ter naslov in podnaslov Metelkove slovnice – *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Nach den Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrovsky*. Murko je pri tvorbi glagolov (Bildung der Zeitwörter) navedel, da jih deli v 6 vrst po metodi Dobrovskega, kot že pred njim Metelko (1832: 63–64).¹⁴ Jezikoslovni delež velikega češkega slavista je bil v slovenskih humanističnih krogih prve polovice 20. stoletja večstransko osvetljen in temeljito raziskan, omogočala ga je tudi objava korespondence s slovenskimi jezikoslovci.¹⁵

2.1 Pregled obravnave besednih vrst, umestitve oblikospreminjevalne in oblikotvorne morfematike z vzorci oz. paradigmami in oblikoslovne skladnje (morfosintakse) v slovnično zgradbo ter razvrstitve oblikoslovne tvarine razkriva dvojni metodološki pristop, odvisen od celotne slovnične strukturiranosti. J. Dobrovský se je z nadreditvijo besedotvornega razčlenjevanja jezika odmaknil od tradicionalne slovnične delitve, zato je obravnava nekaterih oblikoslovnih kategorij s tvorbenega vidika delno zajeta tudi v osrednjem besedotvornem delu, sklanjatvene in spregatvene značilnosti pa so predstavljene v poglavju o pregibanju besed, medtem ko so vse besedne vrste v sintagmatskih razmerjih zajete v skladenjskem delu v pravilih o primernosti (ujemanju) in odvisnosti (vezavi s skloni), ki predstavlja skladenjski del. Enaka zgradbena ureditev se izkazuje samo v Metelkovi slovnici. Kopitarjeva slovnica skladnje in besedotvorja ne vsebuje, ima ju Vodnikova v slovenščini pisana slovnica (Vesanje, Isobrasenje besjed), samo skladnjo Šmigočeva (Zweyter Theil, Von der Fügung) in Murkova slovnica (Wortfügung, Syntax), Dajnkova slovnica pa sestoji iz dveh delov: oblikoslovnega (Von der Wortforschung), ki v drugem razdelku obravnava besedne vrste s stališča tvorjenosti in pregibanja, in skladenjskega (Von der Wortfügung), ki vsebuje podobno vsebinsko členitev kot češka slovnica.

¹⁴ “Wir werden hier nach D o b r o w s k y’ s Methode, die auch M e t e l k o in feinem Lehrgebäude der Slowenischen Sprache ie. befolgte, die Slawischen Zeitwörter unter f e c h s verschiedenen Formen bringen, um dann, wenn uns nur der Infinitiv und Präfens, oder bei vielen Zeitwörtern auch nur der Präfens oder Infinitiv allein bekannt ist, sistematifch das thätige und leidende Mittelwort ableiten zu können.” Murkovo in Dobrovskega delitev primerjalno navaja v prispevku Krajnc - Vrečko 1999: 120.

¹⁵ Znanstveno-strokovno povezanost Slovencev z Dobrovským je zarisal J. Šlebinger (1904), o slovničnih vplivih je pisal K. Štrekelj (1822), njegov vpliv na slovensko jezikoslovje je strnil A. Breznik v jubilejnem prispevku ob stoletnici njegove smrti, širšo zaokroženo monografijo pa ji je namenil F. Kidrič (1930).

2.1.1 Dobrovský v *Lehrgebäude* (1819)¹⁶ v uvodnem poglavju (Einleitung, 1–9) zajame pravorečne, glasoslovne in naglasoslovne značilnosti, sledi besedotvorno poglavje (Bildung der Wörter, 12–160), na tretjem mestu je oblikoslovni del (Biegung der Wörter, 161–248), ki zajema le prikaz pregibnih besednih vrst: samostalnika (Declination der Nennwörter) v devetih sklanjatvenih tipih, pridevnika (Declination der Adjective) v treh vzorcih, števnika (Biegung der Zahlwörter), posameznih vrst zaimkov (Biegung der Fürwörter), spregatev glagola (Conjugation der Zeitwörter), medtem ko so nepregibne besedne vrste obravnavane v tretjem, skladenjskem delu slovnice (Fügung der Wörter): pri pravilih primernosti (I. Regeln der Angemessenheit) v okviru rabe členic (Gebrauch der Partikeln) navaja predloge (Präpositionen), prislove (Adverbien), negativni členek *ne, ani*, veznike (Conjunctionen), pri pravilih odvisnosti (II. Regeln der Abhängigkeit) pa predloge v povezavi s skloni, prislove z roditeljskim in dajaljskim, določene sklone z medmeti (1819: 318), ki jih sicer obravnava v besedotvornem delu (1819: 159).¹⁷

2.2.1 J. Kopitar je v svoji znanstveni slovnici *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808), ki vsebuje v prvem delu obsežen ter bogat jezikovno- in slovstvenozgodovinski prikaz z besedilnimi ponazorili v okviru obravnave zgodovine pravopisa (Elementar-Orthographie), ves drugi del (213–385) namenil obravnavi oblikoslovja, poimenovanega Etymologie kot že v Bohoričevi slovnici (1584), ki vsebuje besedotvorne in besednoproregibalne zakone – na slednje se osredotoča v svoji slovnici po posameznih besednih vrstah: na prvo mesto postavi člen (Der Artikel, § 9), ki ga slovanski jezik nima, nato pa sledi po tradicionalni razdelitvi devet besednih vrst: samostalnik (Der Substantivum, § 10), pridevnik (Das Adjectivum, § 11), števnik (Das Zahlwort (Adjectivum numerale), § 12), zaimek (Das Pronomen, § 13), glagol (Das Verbum, § 14), prislov (Das Adverbium, § 15), predlog (Die Präposition, § 16), veznik (Die Conjunction, § 17) in medmet (Die Interjection, § 18). Če primerjamo osnovno razporeditev besednih vrst pri Dobrovškem s Kopitarjevo, se sicer pod poglavjem Biegung der Wörter potrjuje podobna klasična razvrstitev pregibnih besednih vrst

¹⁶ Podatke, gradivo in zglede navajam po edino dostopni drugi izdaji iz l. 1819 v Ljubljani; prva se v Sloveniji nahaja le v Univerzitetni knjižnici v Mariboru, čeprav je še Kidrič (1930: 145) evidentiral 3 izvode v ljubljanski Državni knjižnici. Razlike sem primerjala po izdaji obeh slovnici iz zbranih spisov Dobrovskega, IX. zvezek (1940).

¹⁷ *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822) se deli na tri dele: poleg glasoslovno-pravopisnega uvoda (Introductio) I. del zajema tvorbo zlogov in besednih vrst (De vocum Formatione), II. del pregibanje besed (De vocum Flexione) – samostalnika in nedoločnih pridevnikov (Cap. I), zaimkov in določnih pridevnikov, števnikov, sklanjatev dvojine zaimkov, samostalnikov in pridevnikov (Cap. II) ter spregatev glagolov s tremi vrstami ter slovnico analizo očenaša in evangelija po Janezu (Cap. III), III. del pa skladnjo (De vocum Constructione), ki se tudi členi na tri dele: I. Syntaxis Convenientiae, II. Syntaxis Regiminis, III. Syntaxis ordinis. Oblikoslovju, ki se omejuje na sklanjatveno in spregatveno končniško morfematiko, namenja (459–580) manjšo pozornost, navedba Meletija Smotrickega na začetku je po mnenju Weingarta (1923: 152–165) pomenljiva za obdelavo celotnega oblikoslovja, primanjkljaj primerjalnega glasoslovja je onemogočil izvorno obravnavo oblikovnih končnic in povzročil mehanično reprodukcijo in včasih zgrešeno klasifikacijo, tako da je danes zastarela, medtem ko je oblikoslovje v češki slovnici aktualno še danes. Slovnice nisem pritegnila v obravnavo.

(samostalnik, pridevnik, števnik, zaimek, glagol), medtem ko so nepregibne, kot rečeno, pri Dobrovškem zajete v skladenjskem razdelku, ki ga Kopitarjeva slovnica nima.¹⁸

2.2.2 V. Vodnik, ki se je od l. 1806 dopisoval z velikim češkim jezikoslovcem, je v svoji slovensko pisani slovnici za osnovne šole v času Ilirskih provinc slovnico vsebino razdelil na šest črkovno označenih delov, poimenovanih: A. Zherke, B. Beféde (oblikoslovje), C. Vésanje (skladnja), D. Isobrasenje beféd (besedotvorje), E. Glasova méra (dolžina zlogov), F. Prepóne (ločila). Pozna sicer tudi devet besednih vrst: Imé, Perlòg, Shtevilne iména ino perlogi,¹⁹ Nameštimé, Glagol, Deléshje, Predlòg, Narézhje, Vés in Medmèt, za razliko od ostalih slovniciarjev pa uvaja kot posebno vrsto na petem mestu Deléshje (§ 64), ki ga posebej ne razlaga, temveč samo omenja, da je bilo obravnavano v § 51 pri glagolu, in je beseda, deležna glagolskih in pridevniških lastnosti, sintagmatske posebnosti pa bodo prikazane v tretjem, to je skladenjskem, delu (Vodnik 1811: 102).²⁰

2.2.3 J. L. Šmigoc je v svoji slovnici *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre* (Grätz 1812) z obsežnimi didaktičnimi dopolnitvami (nalogami, slovarskimi (nemško-slovensko pojmovno urejeno "zbirko" in slovensko-nemškim slovarčkom korenskih, izpeljanih in zloženih besed²¹), pogovornimi in besedilnimi dodatki) v prvem od dveh

¹⁸ Dobrovský je v svoji oceni Kopitarjeve slovnice, kar zadeva oblikoslovje, menil, da je pregibanje predstavljeno zelo popolno, tudi pravila za določanje spola so kratko in dobro prikazana. Opozoril je na nekatere oblikoslovne značilnosti, kot število sklanjatev (štiri), spregatev (sedem), šest sklonov zaradi izenačenja zvalnika z imenovalnikom, ohranjanje dvojine, razen v rodilniku in mestniku, poudaril je nekatere posebnosti in končnice (npr. pri moškem in srednjem spolu *-am* pri Kranjcih namesto *-om* v orodniku ednine in dajalniku množine, dodani *u* v mestniku ednine pridevnikov (*dobrimu* za *dobrim*), izpeljani posesivi *njegov* in *njen* za rodilnik *njega*, *nje*, česar slovanski sever ne pozna, nerazlikovanje spola v sedanjiku dvojine, kot je izkazano pri Bohoriču (*delava*, *delave*), o nesklonljivosti števnika *sto*, o prihodnjiku: redkost sestavljenih oblik s *po-*, navadni futur z obliko *nu* (*nem*) je sedanjik, nadomesti ga perifrastični futur z *bodem*; sedanjik *hozho* pri Trubarju za *hozem*). Glede nekaterih oblikoslovnih razlag je imel tudi drugačno mnenje, kot npr.: razlikovanje primerniških oblik po spolih ni slovničarska ljubezen do sistema, ampak temelji v naravi jezika; poleg srednjega spola s podaljšavo *et* (*tele*) in *en* (*seme*, *ime*) bi moral biti naveden primer še za *es*; oblike zaimkov *tvoj*, *svoj* proti kranjskim *toj*, *soj* niso latinizirane, temveč Kranjci ob soglasnikih včasih radi izpuščajo v (npr. *kokla*, *terd* za *kvokla*, *tverd*); obžaloval je izgubo brezpredložnega orodnika in tvornopreteklega deležnika (*posadivši*); za razliko od Kopitarja je menil, da se je kranjščina od 16. stoletja precej spremenila, na kar kažejo nekatere dvojinke oblike zaimkov (*njuu*, *tiu*, *obeju*); hrvaško narečje pozna tudi oblike kazalnega zaimka *ta*, *ta*, *to*; perifrastični futur z *буду* in nedoločnikom ni germanizem, ampak dolgi futur, s tvornim deležnikom pa je futurum exactum konjunktiva, ki ga tudi Poljaki in Hrvati poleg Kranjcev prevzamejo namesto prvega; nekateri nedoločniki niso kontrahirani (npr. *lesti* ni iz *lesiti*, *greti* iz *grejiti*), ampak imajo lastne oblike; pri glagolih na *-em* je sicer zapisal, da so lepo razvrščeni v skupine, a je oteženo ugotavljanje analogij.

¹⁹ Števniki in zaimki so v slovnici verjetno pomotoma označeni z isto številko (III), vendar enakovredno s črkami v velikosti za naslove, v kazalu pa so števniki hierarhično podrejeni pridevnikom.

²⁰ Podobno delitev je Vodnik uvedel tudi v svoji priredbi francoske slovnice *Pozhetki Gramatike to je Pifmenofiti franzojke Gospoda Lhomonda* (1811), ki se v tem ujema s francosko Lhomondovo predlogo (prim. diplomsko delo Helene Dobrila, *Pozhetki Gramatike to je Pifmenofiti franzojke V. Vodnika v primerjavi z izvirnikom in njegovo slovensko slovnico*, Ljubljana, 2003).

²¹ Verjetno je besedotvorni slovaropisni pristop tudi vpliv Dobrovškega.

delov (drugi zajema skladijski del) od 2. do 11. poglavja²² (6–126) predstavil oblikoslovno obravnavo po posameznih besednih vrstah, držeč se Kopitarjeve razvrstitve, za razliko od njega pa namesto latinskih uporablja nemška poimenovanja (npr. Hauptwort, Beywort, Zahlwort, Fürwort, Zeitwort, Nebenwort, Vorwort, Bindewort, Empfindungswort).

2.2.4.1 Dajnkova slovnica *Lehrbuch der Windischen Sprache* (Grätz 1824), ki se v izboru jezika opira na vzhodnoštajersko narečje, kot poudarja avtor v uvodu, je dvodelna. Členi se na oblikoslovni del, poimenovan raziskovanje besed (Slowenische Sprachlehre. I. Theil. Von der Wortforschung), ki se deli še na dva pododdelka: prvi (Von der Aussprache und Rechtschreibung der Buchstaben, Sylben und Wörter) obsega glasoslovje, pravopisje in pravorečje, upošteva besedotvornomorfemski in zlogotvorni vidik, drugi (2. Hauptstück) pa zajema vse besedne vrste in njihovo pregibanje (Von den Redetheilen und ihren Biegungen (42–268)). Drugi del predstavlja skladijsko tvarino, povzeto po Dobrovškem (Slowenische Sprachlehre. II. Theil. Von der Wortügung. 1. Hauptstück. Von dem Redesätze), s pravili o ujemanju in odvisnosti, besednem redu, izpustu (elipsi) in se konča z nekaj strani rečenic (Von den Redensarten). V dodatku so poučno-zabavna besedila, in sicer pogovori, basni, anekdote, uganke in pregovori. Tudi Dajnko pozna devet besednih vrst, poimenuje jih z nemškimi izrazi, ki se ujemajo s šmigočevimi, tudi zapovrstje je enako, razlikuje se le izraz za medmete (Zwischenwort), ki je nadpomenski, ker vključuje tako prave medmete (Empfindungswörter) kot nekatere členke (Nachdruckspartikeln).

2.2.4.2 Rajhman ugotavlja, da je Dajnko sledil Dobrovškemu v obravnavanju besedotvorja, v oblikoslovju pa je “samostojnejši, saj mora postaviti pravila za slovenščino, ne za češčino.” Samostojen je tudi v skladnji, “ki jo je pa zelo preprosto obdelal” (Rajhman 1970: 308). Priznava mu prvenstvo pri zgledovanju po Dobrovškem, veličino pa zmanjšuje njegova duhovna nesamostojnost in zamolčevanje slovničnih vzornikov (Kopitarja, Dobrovskega) (Rajhman 1970: 306). Preseneča pa izjava, “da se Metelko nikjer ni tako naslonil na Dobrovskega kot Dajnko” (1970: 308), ki pa je oblikoslovna primerjava ne more potrditi. Breznik (1929: 3–9) navaja glede odvisnosti Dajnkove slovnice od Dobrovskega Štrekljevo trditev, da je izdelana po načrtu *Lehrgebäude* (1922: 15), in Kidričevo, ki omenja še vpliv *Institutiones*, deloma Kopitarjeve slovnice, sam pa ugotavlja, da *Institutiones* ni uporabljal, temveč *Die Bildsamkeit* (1799), načrt pa je vzet po Kopitarju.²³ Kopitarjevo snov ugotavlja delno v glasoslovju in zlasti v oblikoslovju: obdelavo besednih vrst, zglede sklanjatve samostalnikov, pridevnikov, zaimkov itd., delitev glagola na osnovi sedanjika, navajanje besednih zbirk pri vzorcih, odvisnost od Dobrovskega pa v skladnji in besedotvorju, poenostavljene teoretične razlage za besedne vrste in stavčne člene ter pravopisna

²² Prvo poglavje obsega črke, njihov izgovor in naglas.

²³ “Slovniški okvir je ves Kopitarjev; in v tega je vložil snov iz Dobrovskega, pa tudi iz več drugih avtorjev” (Breznik 1919: 4).

pravila pa je vzel po Adelungovi *Umständiges Lehrgebäude der Deutschen Sprache* (1782). Zglede iz Dobrovskega je včasih “po svoje razvrstil”, npr. glasoslovne iz poglavja o tvorbi pridevnikov, razlage tudi pokvaril (1929: 4–5). M. Orožen raziskuje Dajnkovo slovnico s stališča slovnične norme in narečnosti in ugotavlja, da je s “teoretično normativnim pristopom kolikor mogoče vestno opisal štajerski deželni jezik” (1973: 147), metoda opisa pa je po njenem mnenju “sinhronično-strukturalistična”, saj “vsak jezikovni pojav opiše, formalno in pomensko opredeli in določi njegovo mesto oziroma razvrstitev v jezikovnem kontestu. Nov model opisa, ki mu je služil kot delni vzor, je slovnica Dobrovskega” (1973: 135). V prispevku osvetljuje tudi nekatere oblikoslovne značilnosti primerjalno z Dobrovskim.

2.2.5.1 F. Metelko je v svoji slovnici *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache in Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen* ne le po podnaslovu (*Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky*), temveč tudi po formalni razporeditvi upošteval metodološke novosti Dobrovskega in jih zvesto prenašal na slovenski jezik. Že uvod je vsebinsko delno posnel po *Lehrgebäude*, saj navaja zgodovino Slovanov, ki jo povzema tudi z besedami recenzenta starocerkvenoslovanske slovnice Dobrovskega *Institutiones* J. Kopitarja; po objavi prvega Brižinskega spomenika predstavlja slovanska narečja po klasifikaciji Dobrovskega v dveh delih po desetih jezikovnih znakih, Kopitarjevemu priporočilu o posnemanju tudi uvodnega dela sledi pri orisu kranjske literature (tu se omeji na 16. stoletje, za ostala obdobja pa napoti bralca na Kopitarjevo slovnico) ter v prikazu slovenskih slovnice od Bohoriča dalje: za Kopitarjevo slovnico navaja tudi besede Dobrovskega v Slovaniki (Metelko 1825: XXV).²⁴ O Dobrovskem se izreka tudi s Kopitarjevimi recenzentskimi razmišljanji in omenja njegovo gramatično metodo etimologiziranja, ki jo je tudi sam poskušal v tej slovnici prirediti s pritegnitvijo razpoložljivih del Dobrovskega in Kopitarja, ki ju ima za največja filologa svojega časa.²⁵ Razlaga tudi, zakaj je prvi besedotvorni del najboljše in najpomembnejši, saj predstavlja osnovo za ostala dva.

2.2.5.2 Celotna zgradba in razdelitev se ujema, ne sicer do potankosti, ker je moral določene posebnosti opustiti in upoštevati specifičnosti slovenskega jezika, vendar edini po Dobrovskem razločuje pravo oblikoslovje – pri pregibnih besednih vrstah – od skladijskega pri nepregibnih, kar so upoštevali kasnejši zgodovinski oblikoslovni opisi. Ravno tako mu je sledil tudi pri členitvi in uporabi izrazja. Na koncu je dodal še nekatere nemško-kranjske in kranjsko-nemške rečenice in izraze, pregovore in Ezopove basni za bralne vaje. A. Breznik (1929: 9–14) natančno razčlenjuje vlogo slovnice Dobrovskega v zunanji obliki, razdelitvi, razlagah in pravilih Metelkove slovnice, razen v medjezikovno neujemalnih prvih, sicer pa je Metelko vsebinsko samostojen: “V glasoslovju in oblikoslovju je pokazal nova pota, v ostalem pa je ostal na višini časa;

²⁴ “Allerdings wird diefe Grammatik in der krainifchen Literatur Epoche machen, und des P. Marcus willkürliche Neuerungen werden bald vergeffen feyn.” (Slovanika, S. 233).

²⁵ “Als der größten Philologen unferer Zeit” (Metelko 1825: XXVII).

le v etimologičnem delu in sintaksi je čisto odvisen od Dobrovskega” (1929: 9). M. Orožen (1982: 30–32) je poudarila delež Dobrovskega pri kodifikaciji knjižne slovenščine v začetku 19. stoletja in pri Metelku ugotavljala sistematično predelavo, saj je na protistavni konfrontaciji jezikovnih pojavov obeh jezikov ozaveščal slovenske jezikovne prvine, za kar navaja tudi oblikoslovne primere: devet čeških sklanjatev samostalnika proti šestim slovenskim, uvedel je delitev glagolov po nedoločniški osnovi, a upošteval glagolski vid po Kopitarju, ki ga Dobrovský nima, ni uvajal predikativnega orodnika ipd.

2.2.5.3 O Metelkovi slovnici je pisal tudi sam vzornik ob prejetju slovnice v dar: v pismu Metelku²⁶ je Dobrovský razgrnil nekatere svoje pomisleke: med drugim (npr. kritičnimi pripombami na metelčico, korenskimi etimološkimi popravki) je glede oblikoslovnih vprašanj poudaril, da je iz nje tudi marsikaj uporabnega izvedel, kot npr. o pridevnikih, ki so v množini izgubili srednji spol, kar velja za vsa narečja, tudi za Čehe, razen v visokem stilu; sprašuje pa se, ali se res loči nedoločnik od namenilnika.

2.2.6 A. Murko si ni vzel za zgled Metelkove slovnice, temveč je upošteval klasično razvrstitev: v prvi izdaji (1832) jezikovne ravnine niso posebej poimenovane, vendar sledi paragrafoma o črkah in njihovem izgovoru (1.) ter naglasu (2.) obravnava devetih besednih vrst (3.–11.) in skladnje (Wortfügung (Syntax), 12.), na koncu pa zbirka najnujnejših besed, pogovori in nekaj Ezopovih basni za prevajanje v nemščino. V naslednjih dveh izdajah so navedeni tudi nadpomenski naslovi za prvi dve poglavji: Elementarlehre, Formenlehre, ki jima sledita Syntax in Anhang.²⁷ Oblikoslovje zajema osrednji del in je poimenovano že tako, kot ga je Miklošič v svojem starocerkveno-slovanskem oblikoslovju (1850). Besedne vrste so razvrščene v enakem zaporedju kot pri ostalih, ujemajo se tudi nemška poimenovanja zanje.

2.3 S primerjavo oblikoslovnih delov v češki slovnici J. Dobrovskega *Lehrgebäude* (1819) in v šestih slovenskih slovnica iz prvih trideset let 19. stoletja bodo izkazana bistvena ujemanja in razhajanja tako v metodološkem pristopu, razporeditvi tvarine, zunanjem členjenju, razvrstitvi posameznih poglavij in razdelkov, sistemiziranju pregibalnih vzorcev, gradivskem vplivanju, slovničnem razlaganju ter strokovnem izrazju. Obravnava posameznih oblikoslovnih kategorij bo predstavljena delno po dveh izbranih besednih vrstah: pri samostalniku (splošno, podrobneje sklanjatve moškega spola) in glagolu.

2.3.1 Dobrovský je v svoji slovnici v poglavju Declination der Nennwörter (1819: 161–198) v 60 paragrafih obdelal pregibanje samostalnikov. V prvem navaja pregibalne glasove (samoglasniške ter *m* in *ch*), podaljšavne (avgmentne) zloge in predložna

²⁶ Prim. op. 8.

²⁷ Dodatek vsebuje poleg navedenih besednih in besedilnih zbirk še vaje iz oblikoslovja in skladnje, ki so v prvi izdaji navedene sproti pri posameznih vsebinskih enotah.

sklona mestnik in orodnik. Sledi razdelek Charaktere der Declinationen, ki predstavlja devet sklanjatev (§ 2): sklanjatveni vzorec za moški spol brez končnega samoglasnika (Ia, b, IIa, b: *holub, dub; hráč, meč*), ženski brez glasovne končnice in s končnico *-a, -ě* (III, IV, Vα, β: *kost, ryba, krmě, lázeň*) in srednji spol na *-e* (brez pripone ali z njo) in na *-o* (VI, VII, VIII: *pole, tele, čelo*) ter na *-i* (XI (= IX): *zbožj, rolj, fudj*) v treh, štirih tipičnih sklonih (I, R, D ali O in I mn. pri srednjem spolu), vse končnice so ponazorjene šele v ležeči preglednici,²⁸ kjer moškim sledijo v 2. izdaji končnice srednjega spola, nato šele ženske, kljub nezapovrstnosti števil. V tretjem razdelku govori o podaljšavah, četrti zajema splošne opombe (Allgemeine Bemerkungen), nato pa je obravnavana vsaka sklanjatev posebej s pregibalnim vzorcem in posebnostmi po posameznih sklonih in številih.

2.3.2 J. Kopitar samostalnike obravnava v § 10 (Das Substantivum), in sicer kategorijo spola z razdelkom izjem (t. 1), nato števila (t. 2),²⁹ sklona z navedbo latinskih poimenovanj ob vprašalnicah in opombo o razmernih sklonih s predlogi (t. 3), sklanjatve (t. 4), ki jo deli na štiri tipe (moško, srednjo in dve ženski), čeprav pripominja, da se po značilni rodilniški končnici deli na tri (*-a, -e, -i*), zaradi lažje preglednosti pa po spolu ločuje moško od srednje. V pokončni preglednici ponazori končnice v naslednjem zaporedju: I. moška, II. srednja, III. ženska in IIII. ženska sklanjatev, sklone pa po zapovrstju z dodanim zvalnikom pri imenovalniku. Nato obdeluje vsako sklanjatev posebej z obsežno listo primerov za vsak tip in tudi podtip:³⁰ I. Declination der mänlichen Substantive, in Beyspielen (1808: 221)) z vzorcem (*rak, kraj*) in opombami, II. sklanjatev srednjega spola z zgledi *srce, delo*, III. in IIII. sklanjatev ženskega spola na *-a* oz., ki se končuje na soglasnik z zgledi: *riba, voda; žival, klop, vas*, v opombah pa so obdelana sklanjatvena odstopanja, delno drugačni vzorci in posebnosti.

2.3.3 Tudi V. Vodnik (1811: 9–36) pri samostalniku (Imé) najprej predstavlja kategorijo spola, ki ga deli po pomenu in končnici (konzhanju),³¹ podaja izjeme in navaja samostalnike dveh spolov), kategorijo števila, sklona po vprašalnicah (padesh),

²⁸ V 1. izdaji (1809) je preglednica trodelna in zložena, zaporedje po spolu je običajno s srednjim spolom na koncu, skloni so razvrščeni po vrstí, v spodnjem delu pa so kratke opombe o posebnostih sklanjatve.

²⁹ Dobrovský te kategorije obravnava že pri tvorbi samostalnikov.

³⁰ Npr. v prvi omenja polglasniški izgovor nenaglašanih končnic *-u* in *-i* v različnih sklonih, za vajo pa dodaja onaglašene primere samostalnikov v imenovalniku in rodilniku iz Kumerdejevih, Debevčevih in Vodnikovih slovarskih del (npr. Berlòg berlòga (Kopitar 1808: 222)), v drugi odstopa od pravila v primerih tipa *posel, posla, boben, petik* s štirimi posebnostmi (4. je npr. *rabel-na*), v tretji govori o sklanjatvi samostalnikov na *r* (*gospodar*), v četrti omenja odstopa v posameznih sklonih (npr. imenovalnik množine na *-je*, sklanjatev samostalnika *mož, bog, tat*), v peti samostalnike na samoglasnik (*starašhina, Noe, Anshe*) s petimi podopombami, v šesti pristavlja zgodovinsko omembo o Bohoričevi starejši rabi končnice *-om* (*ozhetom*) za sedanjo *-am*).

³¹ Opredelitev samostalnika po pomenu (Nach der Bedeutung) in končanju (Nach den Endlauten) se v veliko večjem obsegu nahaja v obeh izdajah slovnice Dobrovskega pri tvorbi samostalnikov (Bildung der Substantive) v podrazdelku o določanju spola (1819: 56–64), je pa v obravnavi spola omenjena tudi pri Kopitarju (1808: 216).

sklanjatve (fklanjanje) v istem zaporedju kot Kopitar in z delno ujemalnimi zgledi, toda bolj na kratko in poenostavljeno: I. moškega spola (*rak, kraj*) z razdelkom Opomini, sledi podpoglavje o nepravilnih samostalnikih (Nevpravne imena moshke);³² II. sklanjatev srednjega spola (*delo*) z navedbo, da se podobno sklanja tudi samostalnik *lice* in z opombami dveh vrst;³³ III. sklanjatev ženskega spola na *-a (riba)*;³⁴ IV. sklanjatev se deli na dve podobi, česar Kopitar ne ločuje, čeprav podaja oba vzorca: I. predstavlja večzložna ženska imena, ki se končajo na soglasnik (*shivàl, al shivàd*), s pododelkom Isjemamo, II. pa enozložna s soglasnikom na konzu (*péd*).

2.3.4 Šmigočeva slovnica (1812: 9–26) v III. poglavju posveča prvi del (I. Abschnitt) samostalnikom (das Hauptwort), pri katerih razlaga spol, navaja tabelo vseh končniških morfemov po Kopitarjevi, le da spremeni zaporedje po spolu in predstavlja posamezne sklanjatvene tipe (I–IV) od moškega (I. *dolžnik*), ženskega spola (II. *duša*) z opombami *gospa, mati, hči*, ženskega spola na soglasnik (III. *živad*) in srednjega spola (IV. *lice*)³⁵ ter po vrstah sproti naniza vaje zanje. Do neke mere se kaže odvisnost od predhodnikov pa tudi samostojnost v izboru podatkov, gradiva in razlag.

2.3.5 Danjkova slovnica (1824: 44–112) v drugem poglavju drugega dela pod § 15 (Von dem Hauptworte) podaja razlago in pomen poimenovanja v smislu samostojnosti, obravnava vrste samostalnikov, nato pa se posveča njihovi tvorbi (Bildung der Hauptwörter – II), tvorbi roditelja (III), sledi oblikoslovna obravnava spola (IV), števila (V) in končnic (VI), razporejenih tako kot predhodne slovnice v štirih sklanjatvah, a s tako razporeditvijo po spolu kot pri Šmigocu, s prikazom tudi v razpredelnici, ki se razlikuje po poimenovanjih sklonov samo z vprašalnicami; sklanjatve obdela po vrsti z neštevilčenimi izjemami in za vajo (Zu Übung) podaja listo slovarsko predstavljenih zgledov, ki ni primerljiva z ostalimi.³⁶

2.3.6 Metelkova slovnica je tudi v oblikoslovju zgradbeno naslonjena na Dobrovskega, a se vendar ujemajo le nekatera poglavja (npr. Charactere der Declination,

³² Tu pri točki l) enozložne moške samostalnike mešanega naglasnega tipa deli na tri podobe: tiste, ki se končujejo v roditelju na *-a (Bog)*, na *-u* ali na *-a* brez pomnožitve zlogov v ednini (*meh*), s pomnožitvijo zlogov v vseh številih (*tat – tatù, táta, tatòva*).

³³ Opomini savol roditelja dvojnega ino mnoshniga, Opomini savol raštenja v' slogih.

³⁴ Posebej (§ 21) omenja samostalnike na *-ev*, z opombo o enakem tožilniku, v § 22 o vstavljanju polglasnika (*semla*), pod Isjem so uvrščeni zgledi brez soglasnika (*brajda – brajd...*), sledijo Opomini za vso skupino (roditelj množine *-a*: vodà ipd., sklanjatev samostalnika *gospa* idr.) ter posebni vzorec za mešani naglasni tip (*voda*).

³⁵ V tem se ujema s prvo izdajo slovnice Dobrovskega (1809).

³⁶ Rajhman (1970: 308) meni, da je Dajnko pri oblikoslovju samostojnejši, navaja obširnejše in natančnejše besedilo o določanju spola samostalnikov pri Dobrovskem (63–75) kot pri Dajniku, ki ga močno skrajša (82–83). Primerjalno po slovnica predstavlja razlike pri obravnavi določne in nedoločne oblike pridevnikov in sklence, da se Dajnko "pridruži izvajanjem Dobrovskega in Kopitarja". M. Orožen v oblikoslovju poudarja narečne posebnosti in ugotavlja, da zgodovinska delitev ni bila omenjena, Kopitarju in Vodniku pa ni sledil po delitvi samostalnikov na naglasne tipe, ki jih ne ločuje. Slednje pogrša tudi B. Rajh (1984: 304–306).

ki ga je prilagodil slovenskemu jezikovnemu gradivu), po njem je povzeta razpredelnica s končniškimi sklonskimi morfemi (1824: 172), ki se pa razlikovalno deli na šest skupin (za vsak spol po dve vrsti (a, b)), s srednjim spolom na drugem mestu.³⁷ Besedilo ni vsebinsko oštevilčeno in členjeno na paragrafe, skladno s prvo izdajo iz l. 1809. Skloni pri Dobrovskem niso posebej naštetni in imenovani, za spolom pa jih obravnava že Kopitar in po njem tudi kasnejši slovničarji, Metelko pa ob nemških izrazih za sklone dodaja še slovenske po Vodniku, za razliko od ostalih pa se ne ujema po razvrstitvi tožilnika za imenovalnikom, kar je povzel po Dobrovskem. Ne le zaradi jezikovnega neujemanja, tj. drugačnih oblikoslovnih danosti in zakonitosti v slovenskem jeziku, temveč mestoma tudi metodološko izhaja iz slovenskih slovnice in ne iz češke Dobrovskega: pri posameznih sklanjatvah ne obravnava posebnosti po sklonih, čeprav bi bila obravnava tako bolj pregledno in sistematično urejena. Zadnja razdelka o izpustnem in olajševalnem polglasniku ima tudi Dobrovský,³⁸ Metelko pa za razliko od njega združuje v samostojnem razdelku prikaz sklanjatve lastnih imen (Declination der Eigennamen), s katerim sklepa poglavje o pregibanju samostalnikov.

2.3.7 Murkova slovnica (1832: 5–26) predstavlja v tretjem paragrafu (Das Hauptwort) splošno obravnavo samostalnikov po spolu (Bestimmung des Geschlechts der Hauptwörter), številu (Von der Zahl und der Endungen der Hauptwörter), sledi prikaz končniške morfematike samostalnikov v štirih sklanjatvenih vzorcih (*ràk, riba, nit, lize*),³⁹ vsaki paradigmi pa sledijo splošna pravila (Allgemeine Regeln), posebne opombe (Besondere Bemerkungen) ter besedila s prevodi.

2.4 Najbolj daljnosežen vpliv je imela glagolska delitev Dobrovskega v šest skupin po nedoločniških in sedanjiških osnovah tako v tvorbenem kot v pregibalnem delu, ki pa jo uvedejo v svoje slovnice le F. Metelko, A. Murko in kasneje F. Miklošič – obdržala se je do začetka prejšnjega stoletja, v zgodovinski slovnici pa je še aktualna –, vendar je v teh dveh slovnicih privzeta le pri tvorbi glagolov, pri pregibanju pa je pri vseh klasifikacija vezana na sedanjiške končnice *-am, -em, -im*, poenostavljeno po Kopitarjevi razvrstitvi. Že pred tem delitev Dobrovskega z odobravanjem sprejema U. Jarnik v svoji rokopisni razpravi iz l. 1812. Preseneča nas, da je ne upošteva v svoji slovnici Dajnko, kar omenja M. Orožen kot vztrajanje pri sinhroničnem aspektu delitve (1973: 142).

2.4.1 Dobrovský je v poglavju Conjugation der Zeitwörter najprej označil osebe v sedanjiku in velevniku s predstavitvijo vseh osebil v treh skupinah in ponazoritvijo z

³⁷ Za primerjavo je v dodatku priložena fotokopija sklanjatvenih preglednic iz obeh slovnice (Dobrovskega iz 2. izdaje l. 1819).

³⁸ Das bewegliche e* 'premični polglasnik' z večinoma neprekrivnimi zgledi, Das mildernde e* 'olajševalni polglasnik' z delno ujemalnimi zgledi.

³⁹ Abänderung der Hauptwörter, Muster der I. Abänderungsart ...– naslovi skupin sklanjatev se ujemajo z Dobrovskega Lehrgebäude iz l. 1809.

zglede.⁴⁰ Nato je predstavljen spol pri tvornih in trpnih deležnikih (Bezeichnung des Geschlechts) ter značilnosti spregatev (Charaktere der Conjugationen, § 86, 1819: 219), s končniškimi sedanjiškimi, nedoločniškimi in opisnimi deležniškimi oblikami, ki se deli po nedoločniških osnovah na sedem skupin, ker sta podvrsti prve skupine osamosvojeni; obdeluje jih v paradigmah, združenih v podskupine: skupaj I. *wezu*, II. *pigi*, III. *hnu*, nato IV. (*hledjm*), VII (*shánjm*), V (*honjm*), na koncu še VI. (*wolám, wáljm* (po IV.)).⁴¹ Zglede navaja v naslednjih kategorijah: v sedanjiku, velelniku, tvornosedanjem deležniku (sedanjem transgresivu), nedoločniku, tvorno- in trpnopreteklem deležniku, tvornopreteklem deležniku I (pretekliku transgresiva); v vzorcu glagola *biti* pa navaja popolno spregatev v sedanjiku, pretekliku (I) in (II) – predpretekliku, prihodnjiku, velelniku, pogojniku (optativu): imperfektu in plusquamperfektu, nedoločniku, tvornem in trpnem deležniku (*byl, byt*), sedanjem, preteklem in prihodnjem deležniku (transgresivu: *gsa, byw, buda*). Nato natančneje predstavi ponavljavne glagole z zgledom *býwati*, vzorca za vidskoparna glagola *hnáti* in *honiti*, spregatev glagolov v trpniškem pomenu s *se* (*gmenugi se*) in s trpnim deležnikom (*wolan, a, o*). Poglavlje sklepajo opombe o nekaterih časih, deležnikih, razdelek o nepravilnih glagolih (Unregelmässige Verba), nepopolnih glagolih (Defectiva), ob koncu je opozarjeno še na nepregibne besedne vrste (Unbiegsame Redetheile) z izjemami (*an, ana, ano; na, nate*).

2.4.2.1 Kopitar v § 14 (Das Verbum) označuje v kranjski spregatvi šest kategorij: Modus Indicativus, Modus imperativus, Infinitivus, Supinum, Participium activum in Participium Passivum (1808: 300–302). Kasneje (313) dodaja še Conjunctivus 'pogojnik' pod t. 2 (*bi dvigal, bi dvignil*). V opombi predstavlja osem časov v ruščini (Kopitar 1808: 305) po Heymovi slovnici (Riga 1804) na primeru glagolov *dvigati* in *greti*. Sledi primerjalnojezikovni pregled, protistavno z nemščino opozarja tudi na vidsko opozicijo v slovanskih jezikih, ki je v neki majhni češki slovnici (Praga 1705) poimenovana z izrazi Verba perfecta, imperfecta (Kopitar 1808: 303). Tako ločuje glede na nedovršnost in dovršnost dve vrsti sedanjika, preteklika, prihodnjika in štiri pogojnike (I. in II. – imperfectum in plusquamperfectum) (313)). V preglednicah (323–330) prikaže vseh šest razmerij (oba deležnika združi) v sedmih glagolskih vrstah glede na sedanjiške osnove: *-am, -ám, -em, -èm, -ém, -im, in -ím (dél-am, igr-ám, grís-em, vrèm, j-ém, mót-im, vuzh-ím)*. V posebnih opombah (Besondere Anmerkungen) obravnava vsako skupino posebej in navaja druge primere. Odklone od pravila predstavlja po abecedi soglasnikov v 14 podskupinah (glagoli na *-bem, -dem, -jem, -kem, -lem ...*), po potrebi navaja še opombe in izjeme. Podobno so deljeni v 13 skupin glagoli na *-ím*. Na koncu dodaja še splošno opombo (Allgemeine Anmerkung) o nevtralnem (srednjem) in tvornem pomenu glagolov.

⁴⁰ V sedanjiku s prvo osebo na: *-u, -i* (a); *-jm* (b); *-ám* (c), na začetku z oblikami sedanjika glagola *biti* (Bezeichnung der Personen im Präsens), v petih vrstah v velelniku: *-i, -g, -, -ey, -ěg* (Personen des Imperativs).

⁴¹ Delitev na šest skupin po nedoločniških osnovah je uporabljena tudi v besedotvornem delu in predstavljena v razdelku Bildung und Formen des Verbi (1819: 92).

2.4.2.2 Vodnik na začetku besedno vrsto razlaga pomensko (§ 42), nato omenja naslednje kategorije: prehodnost (prehajavni al neprehajavni glagoli) (§ 43, 44), način (djavni, terpivni salog) (§ 45, 46), naklon – snanivni 'povedni', vgovorivni ali pogajavni 'pogojni', velivni, neokonzhavni (nedoločnik šteje med naklon) (§ 47), čas – ſdajni, pretekli, prihodni (§ 48), lice 'osebo', število (§ 49), vprego 'spregatev' (§ 50) na *-am, -em, -im*, kar poimenuje kot "tri vunajne podobe", deležja, nato obdela pomožni glagol (§ 51) in delavno, sturivno, dopolnivo podobo 'vrste glagolskega dejanja' (*gib-am, gan-em, gon-im*), s katerimi izraža tudi (ne)dovršnost.⁴² Spregatveni vzorec se razlikuje, vodoravno upošteva podobe (*gib-am, gan-em, gon-im*), navpično pa v vseh številih Sdajni zhaſ, Velivni naklon, Neokonzhavni naklon 'nedoločnik', Deleshje (sedanjega in preteklega časa), Nameſtno deleshje (pet vrst) ter Glagolſko ime 'glagolnik', Terpivni salog, deleshje 'trpni način in deležnik'. Nato govori o tvorbi časov in naklonov ter omenja vlogo sedanjega časa in nedoločnika (§ 58). Za nepravilne glagole pozna podobno delitev kot Kopitar (17 vrst na *-em, z-nem* na začetku, nato po vrsti *-bem* itd.). Na koncu ima podobno kot Kopitar Pomnjo o zloženih 'sestavljenih' glagolih, ki se spregajo kot prvotni, tudi če se spreminjajo iz srednjih v tvorne.

2.4.2.3 Šmigoc namenja obravnavi glagola VII. poglavje (1812: 65–115) in na začetku poudarja, da zasluži glagol v slovenščini posebno pozornost zaradi glagolskega vida. Nato predstavlja glagolske vrste (Bildungsart) in navaja vzorec za pomožni glagol *biti*: pri povednem naklonu ima še predpretekli čas (Längstvergangene Zeit): *bil fem bil*, pri pogojniku (Bedingende Art) pa pozna polpretekli in dolgopretečeni čas (Halbvergangene, Längstvergangene Zeit: *bi bil, bil bi bil* (1812: 69–71)). V razdelku Von der Abwandlung der Zeitwörter (75) se omejuje na tri premene, ki jih je glede na naglas sicer sedem, kar se ujema s Kopitarjem, ponazarja pa jih v preglednici s premenami treh vrst (*-am, -ati, -em, -eti, -im, -iti: sdigavam, grisem, motim*). Posebej navaja še popolni pretekli, predpretekli čas (Vollbrachte (längst)vergangene Zeit): *fem sdignil, fem bil sdignil* ob polpreteklem času nedovršnega glagola (*fem (bil) sdigav-al*). Sproti niza besedila z besednimi slovarčki za vaje. Nato obravnava trpnik, nepravilne glagole na *ám* in *am, em* in *ém, rem, fem, zhem, èm*, pod posebnim naslovom tretjo skupino glagolov na *-im, -ím* zelo poenostavljeno v primerjavi s Kopitarjem, neosebne, nepopolne glagole (*grem, ifhem, pre- samorem, ozhem*) (Von den abweichenden (mangelhaften) Zeitwörtern),⁴³ po Vodniku oz. Kopitarju navaja tudi skrajšano sklepno opombo o spreganju zloženih glagolov po vzoru navadnih.

2.4.2.4 U. Jarnik je prvi že pred Metelkom prevzel po Dobrovškem glagolsko delitev na šest vrst (*-ti, -niti, -eti, -iti, -ati, -vati*) po nedoločniku, ki postane izhodišče za razvrščanje glagolskih oblik, in jo predstavil v jezikoslovni razpravi "Bildung des Zeitwortes. Ein Versuch nach Dobrowsky's Methode" l. 1812, ki je ostala v rokopisu in je delno ohranjena v njegovi zapuščini (Scheinigg 1883: 321–323). Za vsako glagolsko

⁴² O tem prim. M. Merše, ki obravnava glagolski vid v vseh slovnica (1995: 15): sopomenska izraza dovršen in nedovršen uvaja na str. 129 v skladenjskem delu.

⁴³ Ta kategorija spominja na končni razdelek Verba defectiva Dobrovskega.

vrsto navaja okoli sto zgledov z oblikami za nedoločnik, sedanjik, opisni in trpni deležnik, primerjalno dodaja tudi češke in srbske korene ter koroške narečne primere. Opozarja tudi na vrste glagolskih dejanj, npr. na tvorbo ponavljalnih glagolov iz glagolov 2. vrste *-niti* v *-ati* (*mignem, migam; dvignem, dviham, dvigujem*) ter glasovno krepitev (*pijem, napoj, napojiti*), razločuje enkratne glagole od ponavljalnih – verba singularia in iterativa, dovršne od nedovršnih (perfectiva in imperfectiva in verba inchoativa: *postarati se*). Kopitarjeva razvrstitev spregatve s sedmimi sedanjiškimi končaji (Kopitar 1808: 312) se mu zdi napačna, “ker ima preveč izjem in ker moti pravilno osnovo slovenskega jezika. Tej želji najslavnejšega slovanskega jezikoslovca hočem s to razpravo kolikor toliko ustreči, ob enem pa podati prihodnjemu spisovatelju slovnice slovenske majhen pripomoček.” (Scheinigg 1883: 322).⁴⁴

2.4.2.5 Dajnkova obravnava glagolov je najprej besedotvorna (A. Bildung des Zeitwortes), po kateri ločuje korenske, izpeljane in zložene glagole z dodatni zlogi (Zusylben) *am, em, im*; nato pomenska (B. In Ansehung der Bedeutung), kjer obravnava (ne)prehodne glagole, nedovršno trpno spregatev (*bivam hvaljen*), kot Dobrovský, povratne glagole; sledi obravnava po časovnem trajanju (C. Nach der Zeitdauer) o tvorbi (ne)dovršnikov; šele naslednje poglavje (D. In Betreff der Abwandlung) zajema predstavitev deset glagolskih kategorij, kot so: trojna oseba, število, čas, četvorni naklon (Art: Anzeigend, Verbindend, Gebietend, Unbestimmt), deležniki štirih vrst, glagolnik, dvojni način (Bedeutung): tvorni in trpni, pomožni glagol, pregibanje, način izpeljave (Ableitungsart): osnovne čase, iz katerih so izpeljani vsi drugi, ponazarja z oblikami glagola *delati* v razpredelnici (Dajnko 1824: 198), nato so podani vzorci za spreganje pomožnega glagola *biti* ter trije spregatveni načini po vseh oblikah na *-am* (*del-am*), glagoli na *-em* (*griz-em*) s 15 podskupinami po končnem soglasniku osnove podobno kot pri Kopitarju s sprotno navedbo list glagolov s štirimi oblikami;⁴⁵ sledijo glagoli na *-im* (*vyč-im*) tudi v 15 podskupinah (*bim, dim, jim, lim* itd.) z naštetimi glagoli – vzorce obravnava po treh časih v povednem naklonu (sedanji, pretekli, prihodnji), treh naklonih (Anzeigende, Verbindende (le v preteklem času), Gebiethende Art) in neosebni oblikah: nedoločnik (Unbestimmte Zeit), namenilnik (Lagewort), sedanji deležnik (Mittelwort gegenwärtiger Zeit), sedanje deležje (Vertretungswort), opisni deležnik (Abwandlungsmittelwort), tvornopretekli deležnik (Wirkendes Adjectivalmittelwort vergangener Zeit), trpnopretekli deležnik (Leidendes Adjectivalmittelwort vergangener Zeit), glagolnik (Zeithauptwort (Verbale)). Sledi le še dodatek (Anhang), v katerem navaja posebnosti, kot so povratni (*pozdravim se*) in neosebni glagoli (*bliska se, iti, grem, idem*). Dajnko je povsem samosvoje predstavil glagolsko oblikoslovno tematiko, nadredil mu je besedotvorno obravnavo in zelo skrčil opis kategorij. Na Dobrovskega spominjajo posameznosti, kot nedovršne oblike trpnika z *bivam* (*bivam hvalen* (1824: 176)) idr. Kot ugotavlja že Breznik, pa ni sprejel besedotvorne delitve glagolov Dobrovskega po nedoločniški osnovi, ampak jih

⁴⁴ Scheinigg pripominja, da Jarnik in Metelko še nista ločila nedoločnikove končnice *-ti* od pripone.

⁴⁵ Npr. na *dem: bodem, bosti, bol, boden; kradem, predem, sedem*.

obravnava po sedanjiških končnicah *-em*, *-am*, *-im* z izborom iz Kopitarjeve slovnice. Tudi izrazja ni povzel po Dobrovškem, ki ima pretežno latinska poimenovanja.

2.4.2.6 Metelko v uvodu (1825: XXVII) izraža posebno hvaležnost Dobrovškemu za srečno iznajdbo in predstavitev delitve glagola po nedoločniški osnovi v šest vrst, ki se tako naravno prilega tudi naši jezikovni zgradbi, in jo uporablja v besedotvornem delu (*Bildung der Zeitwortes*), v oblikoslovju pa ostaja zvest tradicionalni slovenski razvrstitvi po Kopitarju. Metelko pregibanje glagolov vsebinsko v glavnem razporeja po Dobrovškem (pri tem upošteva izdajo iz l. 1819)⁴⁶. Ima skoraj enake naslove podpoglavij: takoj na začetku določanje osebe v sedanjiku, velelniku (*Bezeichnung der Personen im Präsens, Personen des Imperativs*), določanje spola (*Bezeichnung der Geschlechtes*), značilnosti spregatev (*Charaktere der Conjugationen*). Nato predstavlja spregatveni vzorec za tri spregatve na *-am*, *-em*, *-im* (*Alle drei Conjugationen sammt den umschriebenen Zeiten*) z zgledi *delam*, *dvignem*, *redim* v enakem zapovrstju kot Dobrovský (*Indicativ: Präsens, Präteritum, Plusquamperfectum, Futurum, Imperativ und Conjunctiv Präs.* (pri Dobrovškem ni naveden), *Optativ: Imperfectum, Infinitiv, Supinum* (te oblike pri Dobrovškem ni), *Participium activum (délal)*, *passivum (délan)*, *Gerundium (deláje)*, sedanji in pretekli transgresiv (*délajouč; (délav), délavur?*). Sledi podpoglavje o spreganju glagolov v trpnem pomenu, ki se ravno tako deli na tip a) *s se (imenujem se* – izbran je isti glagol) in b) s trpnim deležnikom (*sem klican* – izrazno različen, a pomensko enak glagol), nato krajše opombe (*Anmerkungen über die drey Conjugationen*), nepravilni glagoli (*Unregelmässige Verba*), razdelka o nepopolnih glagolih (*Verba defectiva*) nima, zadnji del pa enako kot v češki slovnici obravnava nepregibne besedne vrste (*Unbiegsame Redetheile*).⁴⁷ Na določenih mestih se ujema tudi razpravno besedilo in zgledi, če so ustrezni, drugod je obdelana specifična slovenska tematika in se vsebinsko oddaljuje od predloge.⁴⁸ Tako Metelkova slovnica nazorno potrjuje slovensko-češke medjezikovne vzporednosti, ki tudi na oblikoslovni ravni niso zanemarljive, za tipologijo spregatve pa se mu je zdela primernejša Kopitarjeva delitev, ki jo v celoti posnema z istimi zgledi, kakovostno pa zapolnjuje slovnični opis tudi s sočasnimi in zgodovinskimi podatki, gradivskimi obogatitvami.

2.4.2.7 Murko je obdelal glagol v § 7 (1832: 56–95) in uvodoma omenil, da je za Neslovane treba nameniti glagolu posebno pozornost,⁴⁹ za olajšanje učenja pa bo najprej predstavil pomožni glagol, nato glagol na splošno, njegovo tvorbo, pregibanje (posebej za trpnik) in trajanje (besedilo dobesečno navaja z dveh strani iz Kopitarjeve slovnice),⁵⁰ na koncu pa še povratne glagole z vzorcem *dvigam* – *dvignem* v vseh

⁴⁶ Na to opozarja tudi M. Orožen (1982: 30).

⁴⁷ Nadomestil pa je češke primere s slovenskimi in navedel prislov *rad-a-o* v vseh številih, medmetom *na*, *nuj*, *bal?* ali *bale*, *n?kar?*, *jel?* se dodaja *-ta* v dvojini in *-te* v množini, podobno v prvi osebi *nujva*, *nujve*, *nuve* (ž.), *nujmo*, *numo*; *n?kar?va*, *n?kar?mo* (Metelko 1825: 222).

⁴⁸ Za ponazoritev prilagam stran iz obeh slovníc z začetka poglavja (gl. prilogo 2).

⁴⁹ Podobno opombo srečamo že pri Šmigocu.

⁵⁰ Ta razdelek ima tudi Dajnkova slovnica (prim. t. 2.4.2.5).

časih, ki ga ima tudi Kopitar. V drugih dveh izdajah (1843, 1850)⁵¹ je razvrstitev nekoliko spremenjena: povratni glagoli so takoj za splošnim uvodom (§ 32), sledi delitev glagolov na dovršne (perfectiva) in nedovršne (imperfectiva), ki jo je povzel po Kopitarju (§ 33), spregatev (§ 34), oseba in število (§ 35), čas (§ 36), naklon (§ 37), šele na tem mestu pomožni glagol z vsemi oblikami in posebnimi opombami (§ 38), tvorba časov in naklonov (§ 39), tvorba trpnika (§ 40), spregatveni vzorec za tvornik, ki je prirejen po Kopitarju, a tako kot pri Šmigocu omejen na tri tipe z opustom naglasnih razlik (*delam, nagnem, učim*) (§ 41), in trpnik (§ 42), zadnji del pa zajema tvorbo glagolov po šestih vrstah glede na nedoločnik in sedanjik kot pri Dobrovškem in Metelku v besedotvornem delu z drugačnimi zgledi (razen šeste) in delno z Metelkovimi ujemalnimi listami primerov, tvorbo dovršnikov in ponavljalnih glagolov, kjer se sklicuje na Metelkovo slovnico (§ 43–50, 1825: 101).

2.5.1 Jezikoslovno izrazje v nemškem razpravnem jeziku se v oblikoslovnih delih slovenskih slovníc le delno ujema s češko slovnico Dobrovskega, ki uporablja ponekod nemško izrazje, pogosto pa iz latinščine prevzeta poimenovanja (npr. za število, sklone, določene kategorije, glagolske čase: Singular, Plural, Genitiv, Dativ, Declination, Conjugation, Präsens, Imperativ, Infinitiv, Comparativ, Superlativ); včasih so oblikoslovno neprilagojene tujke (Supinum, Passivum, Verba reflexiva), ki se občasno izmenjujejo z nemškimi, zlasti pri poimenovanjih besednih vrst: samostalnike poimenuje Nennwörter pa tudi Substantive, pridevnike Beywörter in Adjective (Bildung der Adjective, Abgeleitete Beywörter (1819: 63, 64)), glagole Zeitwörter in Verba, predloge Präpositionen pa tudi Vorwörter (v besedotvornem delu), prislove Adverbien in Nebenwörter (v besedotvorju), medtem ko je za nekatere termine uveljavljen le latinski (za veznike Conjunctionen, medmete Interjectionen), ali le nemški izraz (števniki so Zahlwörter, zaimki Fürwörter, deležniki Mittelwörter).

2.5.2 Kopitar večinoma uporablja latinsko jezikoslovno izrazje (npr. Die Declination, Die Präposition, Die Conjunction, Masculina auf Vocale), za vse glagolske kategorije, za razliko od Dobrovskega tudi citatno, oblikoslovno nepodomačeno (npr. Declination der Femininorum, Abweichungen in einzelnen Casibus (231), Modus Indicativus, Imperativus, Participium Activum, Das Adjectivum, Das Verbum, Pronomen, Die demonstrativen und determinativen Pronomina, Verba auf *dem*), a tudi s ponemčeno končnico v množini (Adverbien).⁵²

⁵¹ Razlike med obema izdajama so precejšnje, tako po vsebini, metodi delitve in besedilni členjenosti, ki je v 1. izdaji razdeljena na paragrafe po besednih vrstah, v drugih pa je oštevilčen vsak razdelek z naslovom. Vsebinsko je 1. izdaja bolj strnjena in krajša, tudi časovne in glagolske oblike niso vse navedene: pregibalni vzorec je poenostavljen na sedanjik, preteklik, prihodnjik, pogojnik, polpreteklik, ni pa predpreteklika. Pri tvorbi glagolov 1. izdaja sledi nedoločniški delitvi Dobrovskega na šest skupin s štirimi oblikami z vzorci: *pasem; nagnem; velim, kričim; učim, snubim, sodim; igram, bičam; imenujem*, ki je v drugi izdaji izpopolnjena s številnimi zgledi.

⁵² V razlagalnem besedilu citatna raba takih latinskih izrazov deluje kot preklapljanje v drug jezik: npr. "Jedes Adjectivum ift im Genere Neutro Numeri Singularis in allen Vergleichungs[taffeln] zugleich ein Adverbium" (Kopitar 1808: 366).

2.5.3 Mlajše slovnice (razen Vodnikove, ki je pisana v slovenskem metajeziku in ima slovensko izrazje) uvajajo za poimenovanja besednih vrst pretežno nemške vzporednice, včasih pa tudi obojne. Šmigoc drugače kot Kopitar večinoma uveljavlja nemško izrazje, podobno tudi Dajnko (npr. pri glagolskih oblikah), iz latinščine prevzeti izrazi ostajajo za sklone, Šmigoc skuša tudi te razložiti z nemškimi besednimi zvezami, npr. za Local navaja *Endung der Orts*, v preglednici sklonov po vprašalnicah pa po Kopitarju navaja latinska poimenovanja (npr. *Localis* (1812: 11)), pa tudi za druge jezikovne pojave in slovnične kategorije (npr. *Comparativ*, *Consonanten*, *Vokale*); včasih nastopajo variantno (npr. pri Dajnku *Präposition* poleg *Vorwort*), pa tudi dvojično razlagalno s sopomenskim izrazom v oklepaju (npr. Šmigoc: *Vokale (Selbstlaute)*, *die zweyte (Vergleichungs)Stufe oder der Comparativ*, Dajnko: *Abwandlungsmittelwörter (Conjugale)*, *das Zeithauptwort (Verbale)*). Murkovo izrazje v 1. izdaji iz l. 1832 je podobno kot pri Šmigocu večinoma nemško, razen pri sklonih in nekaterih drugih izrazih (npr. *Supinum*, *Gerundium*), včasih je dvojično (npr. pri vseh vrstah veznikov: *Verbindende und anknüpfende (Copulativa)*, *Trennende (Disjunctiva)*, *Bedingende (Conditionalis)* itd., *Endungen (casus)*), v razlagah, ki so povzete po Kopitarjevi slovnici, pa ohranja latinske izraze (im *Indicativo*, *Verba inchoativa*, *von der Conjugation*, *Participia* itd.). V drugih dveh izdajah pa jezikoslovno izrazje v precejšnji meri latinizira in se približuje Kopitarjevi rabi, le pri besednih vrstah ima še vedno nemške izraze (*das Nebenwort*, *das Beiwort*), pri glagolu pa večinoma ohranja latinske: (1850: 1832) *Imperativ – Bedingende Art*, *Infinitiv – Unbestimmte Art*, *Declination – Abänderung der Hauptwörter*), tudi neponemčene (npr. *Infinitiv Präsens*, *Perfectum – Vergangene Zeit*, *Das Participium Perfecti Activi*), v razlagah pa prevladuje priredno dvojično izrazje (*Die Art oder der Modus* (68), *Zeitwort oder Verbum* (55), *der Zeit oder Tempus* (61), *die gegenwärtige Zeit oder das Präsens ...*, *Die gegenwärtige Zeit der Imperfectiva*, *Reflexiva – Zurückführende Zeitwörter*, *Conditionalis – Gebietende Art* ipd).

2.5.4 Samo Metelko ohranja po Dobrovškem enako razmerje med nemškimi in podomačenimi latinskimi izrazi, tj. v oblikoslovnem delu prevladujoče nemške (razen za sklone), v besedotvornem latinske pa tudi nemške (npr. *Gebrauch der Präpositionen*, *Adverbien*, *Conjunctionen*, *Interjectionen* proti *Vorwörter*, *Nebenwörter*).

2.6 Primerjava oblikoslovnih delov v slovenskih slovnica prvih trideset let 19. stoletja s češko slovnico Dobrovskega je pokazala le posreden, a nezanemarljiv, vpliv slednje, saj je bil prikladnejši Kopitarjev vzorec; slovničarji so deloma upoštevali tudi druge domače in tuje predloge, v določeni meri pa so sledili lastnim zgradbenim in ubeseditvenim načelom, tudi z izbiro jezikoslovnega izrazja. Neposredni in delni vpliv (kot metodološki vzorec z vsebinsko razporeditvijo, ponekod tudi z enakim razpravnim besedilom) je viden le v Metelkovi oblikoslovni obravnavi samostalnika in glagola, ki pa je manjši, kot bi ga pričakovali po deklarativnosti v naslovu. Slovenske slovnice z izjemo Kopitarjeve so tudi bolj praktično usmerjene, zato vsebujejo še besedne, slovarske in besedilne dodatke za utrjevanje slovnične tvarine, oblikoslovni opisi pa so deloma prilagojeni potrebam naslovnikov.

Priloga 1
J. Dobrovský (1819)

Deklinationen der Substantive.

Singular:	Der Männlichen.				Der Sächlichen.				Der Weiblichen.			
	(a) I.	(b)	(a) II.	(b)	VIII.	VI.	VII.	IX.	IV.	V. (α)	V. (β)	III.
Nom.	-	-	-	-	o	e	ě	-j	-a	ě	-	-
Acc.	(-a)	-	(-e)	-	o	e	ě	-j	-u	-i	-	-
Gen.	-a	-u	-e	-e	-a	-e	-ěre	-j	-y	-ě	-ě	-i
Dat.	-u	-u	-i	-i	-u	-i	-ěri	-j	-ě	-i	-i	-i
Loc.	-u	ě	-i	-i	ě	i	-ěri	-j	ě	-i	-i	-i
Soc.	-em	-em	-em	-em	-em	-em	-ěrem	-jm	-au	-j	-j	-j
Voc.	-e	-e	-i	-i	-o	-e	-ě	-j	-o	-ě	-	-i
Plural.												
Nom.	-i	-y	-i	-e	-a	-e	-ata	-j	-y	-ě	-ě	-i
Acc.	-y	-y	-e	-e	-a	-e	-ata	-j	-y	-ě	-ě	-i
Gen.	-ů	-ů	-ů	-ů	-	-j	-at	-j	-	-j	-j	-j
Dat.	-ům	-ům	-ům	-ům	-ům	-jm	-atům	-jm	-ám	-jm	-jm	-em
Loc.	-jch	-jch	-jch	-jch	-jch	-jch	-atech	-jch	-ách	-jch	-jch	-ech
Soc.	-y	-y	-i	-i	-y	-i	-aty	-jmi	-ami	-ěmi	-ěmi	-mi

Schema aller Declinationen.

163

Deklinationen der Substantive.

Singular:	der Männlichen.				der Sächlichen.				der Weiblichen.			
	(a) I.	(b)	(a) II.	(b)	(a) III	(b)	(a) IV.	(b)	(a) V.	(b)	(a) VI.	(b)
Nom.	-	-	-	-	o	e	c (-e)	-e (-e)	-a	-á	-	-
Acc.	(-a)	(-ja)	(-ú -á)	(-óva)	o	e	c (-e)	-e (-e)	o	ó	-	-
Gen.	-a	-ja	-ú (-á)	-óva	-a	-e	-esa(-esa)	-ena(-ena)	-e	-e	-e	-i
Dat.	-u	-ju	-ú	-óvu	-u	-i	-esu	-enu	-e	-e	-e	-e
Loc.	-e	-ji	-e	-óvz	-e (-i)	-i	-ese	-ene	-e	-e	-e	-e
Instr.	-am	-jem	-am	-óvam	-am (-em)	-em	-esam	-enam	-o	-ó	-ejo	-jó
Dual.												
N. N.	-a	-ja	-a	-óva	-e	-e	-ene (-ene)	-ete (-ete)	-e	-e	-e	-i
D. Z.	-ama	-jenja	-éma	-óvama	-ama (-ema)	-ema	-enama	-etama	-ama	-áma	-ema	-éma
Plural.												
Nom.	-ze(-je)	-ji	-je	-óvz	-a	-e	-esa	-ena(-ena)	-e	-e	-e	-i
Acc.	-e	-je	-e -i	-óve	-a	-e	-esa	-ena	-e	-e	-e	-i
Gen.	-ov	-jev(jev)	-	-óv	-	-e	-es	-en	-	-(-á)	-	-i
Dat.	-am	-jem	-ém	-óvam	-am (-em)	-em	-esam	-enam	-am	-ám	-em	-ém
Loc.	-zhi	-jih	-éh	-óvzhi	-zhi	-i	-eszhi	-enzhi	-zhi	-áh	-zhi	-éh
Instr.	-e	-ji	-mi	-óve	-e	-e	-ese	-ene	-ete	-ame	-áme	-me

Schema aller Declinationen.

172

Der Genitiv und Local des Duals, die einst gemeinschaftlich auf u ausgingen, werden jetzt durch den Plural ersetzt.

F. Metelko (1825)

Priloga 2

J. Dobrovský (1819),

F. Metelko (1825)

Conjugation der Zeitwörter.

Bezeichnung der Personen im Präsens.

§. 81. Die Personen der Zeiten werden durch angehängte Bildungslaute, die nichts anders als veraltete oder verkürzte Pronomina sind, bezeichnet:

Die Ausgänge:

1. -m, 2. -si, 3. -t; Plur. 1. -me, 2. -te, 3. -u, sind dem selbstständigen Zeitworte, dessen Präsens von der Wurzelsylbe ges gebildet wird, eigen:

- gesm, (für ges-m), ich bin.
- gssi, (für ges-si), du bist.
- gest, (aus ges-t); er ist.
- gsme, (für ges-me), wir sind.
- gsie, (für ges-te), ihr seyd.
- gsau, (für ges-au), sie sind.

Die Ausgänge:

1. -ch, 2. -s, Plur. 1. -chom, (hine, sine), 2. -ste, bekommt nur die conjunctive Partikel by: bych, bys, (ehedem by), bychom (byhine, bysine), -bystic (alt bystic); by bezeichnet die 3te Person des Singulars und Plurals. So oben §. 227. die Bildung des Conjunctivs. Es wurden auch ehedem die Personen an dem einfachen Präterito bezeichnet: 1. pich, 2. pi, 3. pi, Plur. pichom, pistre, pichu; stach, sta, sta (stasse iterativ), Plur. stachom, stastre, stachu.

§. 82. Die gewöhnlichen Bezeichnungen für alle übrigen Verba sind:

(a)	(b)	(c)
S. -u, i.	-im.	-am.
-es.	-is.	-as.
-e.	-i.	-a.
Pl. -eme.	-ime.	-ame.
-ere.	-ire.	-are.
-au.	-i, -ej.	-agi.

Im Böhmischen ging das t der 3ten Person im Sing. und Plur. längst verloren. Im Russischen hat sich dieses t noch immer erhalten.

(a) S. budu, minu, maju, tru, lhu, tetu.
 budes, mines, majes, tres, zes, reces.
 bude, mine, maje, tre, lje, rece.

Pl. budeme, mineme, majeme, treme, lje me, receme.
 budete, mine te, majete, tre te, lje te, recete.
 budau, minan, maji, trau, lhan, tetau.

Nach einer offenen Stammsylbe, wie nach bi, my, ic. Kann das u nur vermittelst eines g angehängt werden: bigu, mygu, seiner bigi, mysi. So auch piffu, stáci, für piffu, stácu.

Conjugation der Zeitwörter.

V.

Conjugation der Zeitwörter.

Bezeichnung der Personen im Präsens.

Die Personen werden durch angehängte Bildungslaute, die nichts anders als veraltete oder verkürzte Pronomina sind, bezeichnet:

Die Ausgänge:

S. 1. -m, 2. -se, 3. -t; D. 1. -va weibl. -ve, 2. und 3. weibl. -te, Pl. 1. -mo, 2. -te, 3. -o; sind dem selbstständigen Zeitworte, dessen Präsens von der Wurzelsylbe jes gebildet wird, eigen:

Sing.	sem (für jes-m)	ich bin.
	se (für jes-si)	du bist.
	je (für jes-t)	er ist.
Dual.	jsva (für jes-va)	wir beyde (Männer) sind.
Weibl.	jsve (für jes-ve)	— (Weiber) —
	jsa (für jes-ta)	ihr beyde (Männer) seyd.
Weibl.	jsa (für jes-te)	— (Weiber) —
	jsa (für jes-ta)	sie beyde (Männer) sind.
Weibl.	jsa (für jes-te)	— (Weiber) —
Plural.	smo (für jes-mo)	wir sind.
	ste (für jes-te)	ihr seyd.
	so (für jes-u, jes-us)	sie sind.

Das j sein hat sich nur noch in der Zusammenfügung mit ne nach der Untertrainer Aussprache erhalten: nejsem, nejse, nej, u. Die meisten verengen das ej in é: nésem, nése, né, u. und die hohen Obertrainer in i: nisem, nise, ni, u.

Die gewöhnlichen Bezeichnungen für alle übrige Verba sind:

	(a)	(b)	(c)
Sing.	-am	-im	-am
	-aw	-ew	-iw, -iw
	-a	-e	-i, -e
Dual.	-ava	-eva	-ava
Weibl.	-ave	-eve	-ave
	-ata	-eta	-ata
Weibl.	-ate	-ete	-ate
	-ata	-eta	-ata
Weibl.	-ate	-ete	-ate
Plural.	-amo	-emo	-amo
	-ate	-ete	-ate
	-ajo	-ejo, (-ó)	-ejo, (-e) -ejo.

Im Krainischen ging das t der dritten Person im Sing. und Plur. längst verloren. Im Russischen hat sich dieses t noch immer erhalten.

In der ersten Person des Singulars geht im Krainischen jez des Zeitwort auf in aus, vor dem einer der drey Vocale a, e, i (seltener e und am seltensten e) steht, und darnach theilen wir alle Zeitwörter in drey Conjugationen an, em, im ein; die wenigen auf em können dem em, wie jene auf em dem im unterzogen werden.

Nur für hochem schreib unser Truber und Krell auch hochu, wie man es im tiefen Unterkrain noch immer hört.

Aus am darf man immer auf den Infinitiv ate und das Part. al sicher schließen, wenn man das einzige imám ich habe, ausnimmt, das den Inf. imáte und das Part. imel hat. Ist ist das am to n le s, oft hat es den gedehnten Ten:

(a) Sing.	dálan, ich arbeite;	igrám, ich spiele.
	dálaw	igráw
	déla	igrá
Dual.	dálawa	igráwa
Weibl.	délawe	igráve

VIRI

- DAJNKO, Peter, 1824: *Lehrbuch der Windischen Sprache. Ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniß für Slowenen.* Grätz.
- DOBROVSKÝ, Josef, 1819: *Lehrgebäude der Böhmisches Sprache.* Prag.
- 1940: *Podrobná mluvnice jazyka českého v redakcích z roku 1809 a 1819.* Spisy a projevy Josefa Dobrovského. Svazek IX. V Praze.
- 1822: *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris.* Vindobonae.
- 1799: *Die Bildsamkeit der Slawischen Sprache, an der Bildung der Substantive und Adjective in der Böhmisches Sprache dargestellt.* Prag.
- KOPITAR, Jernej, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark.* Laibach.
- METELKO, Franc Serafin, 1825: *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache in Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen.* Laibach.
- MIKLOŠIČ, Fran, 1850: *Formenlehre der altslovenischen Sprache.* Wien: Wilhelm Braumüller.
- 1856: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen III. Vergleichende Formenlehre der slavischen Sprachen.* Wien.
- MURKO, Anton, 1832: *Theoretisch=praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche.* Grätz.
- 1850: *Theoretisch=practische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande.* Grätz.
- PRIMIC, Janez Nepomuk, 1813: *Novi Némshko-Slověnski Bukvar, al A. B. C. Otrokon lěhko Sastoplen.* Grätz.
- ŠMIGOC, Janez Leopold, 1812: *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre.* Grätz.
- VODNIK, Valentin, 1811: *Pifmenost ali Gramatika za Perve šhole.* V Lublani.

LITERATURA

- BRANDL, V., 1883: *Život Josefa Dobrovského.* Brno.
- BREZNIK, Anton, 1929: Dobrovskega vpliv na slovenski pismeni jezik. *Josef Dobrovský 1753–1829, Sbornik statí k stému výročí smrti J. Dobrovského.* Praha. 1–22.
- DOBROVSKÝ, Josef, 1814: *Slovanka: zur Kenntniss der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer.* Prag.
- 1818: *Geschichte der Böhmisches Sprache und ältern Literatur (Ganz umgearbeitete Ausgabe).* Prag.
- 1810: *Slavische Sprachkunde. Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes.* Erster Band. Wien. 164–275.
- HANKA, Wenceslaw, 1834: *Dobrowsky's Slavin.* Prag.
- JAGIČ, Vatroslav, 1885: /Ur./ *Pis'ma Dobrovskago i Kopitara v povremennom porjadke.* Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii. Tom I. Sbornik otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk. Tom XXXIX. Sanktpeterburg.
- 1897: /Ur./ *Novyja pis'ma Dobrovskago, Kopitara i drugih jugozapadnyh Slavjan.* Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii. Tom II. Sbornik otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk. Tom LXII. Sanktpeterburg.
- KIDRIČ, France, 1930: Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe. *Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani* 7. Historični odsek 1. Ljubljana.
- KOVAČIČ, France, 1895: Josef Dobrovsky, slavni učenjak češki. *Dom in svet.* 65–68, 98–100, 129–132.
- KRAJNC - VREČKO, Fanika, 1999: Anton Murko in Josef Dobrovsky. *Murkov zbornik, Referati s simpozija Anton Murko in njegov čas* (ur. Marko Jesenšek). Zora 9. Maribor. 111–123.

- MERŠE, Majda, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU (Dela 44).
- MIKLOŠIČ, Fran, 1857: /Ur./ *Barth. Kopitars Kleinere Schriften*. Wien.
- NAHTIGAL, Rajko, 1944: /Ur./ *Jerneja Kopitarja spisov II. del, 1818–1824*. Ljubljana.
- OROŽEN, Martina, 1973: Dajško – slovničar in dialektolog. *Študije o slovstvu in jeziku*. Murska Sobota.
- – 1982: Mluvnice Josefa Dobrovského jako metodologický vzor slovinské mluvnice F. Metelky. Pocta Josefu Dobrovskému, Václavkova Olomouc 1978. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica Supplementum XXVII*. Praha. 27–32.
- NÜBLER, Norbert, 1996: Einiges über Jernej Kopitar und Josef Dobrovský. *J. Kopitar in njegova doba*. Ljubljana. 463–471.
- RAJH, Bernard, 2002: Dajnkov poskus standardizacije slovenskogoriškega govora. *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Zora 19. Maribor. 82–110.
- – 1984: Vzhodnoštajerske slovnice iz prve polovice 19. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 55, nova vrsta 20 (LV), 2. zvezek. 299–309.
- RAJHMAN, Jože, 1970: Vloga Petra Danjka v zgodovini slovenskega knjižnega jezika. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 42, nova vrsta 6, 2. zvezek. 296–320.
- SCHEINIGG, Janez, 1833: Jarnikova zapuščina. *Kres* III. Celovec. 321–323.
- ŠLEBINGER, Janko, 1904: Dobrovský in Slovenci. *Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1903./1904*. 5–10.
- ŠTRELJ, Karel, 1922: Slovenski slovničarji. *Historična slovnica slovenskega jezika*. Zgodovinsko društvo: Maribor. 13–17.
- WEINGART, Miloš, 1923: *Dobrovského Institutiones*. *Sborník Filosofické Fakulty University Komenského v Bratislave* I/16. Bratislava.

SUMMARY

The founder of Slavic studies, Josef Dobrovský, with his rich Slavic opus and scholarly findings in many different ways contributed to the linguistic research of Slovene: most Slovene grammars from the first thirty years of the 19th c. (with the exception of Vodnik and Dajško) refer to him. The resonance and influence of his work as grammarian in the Slovene lands is reflected in several ways: it was followed by all important Slovene linguists, Kopitar also critically in his reviews of Dobrovský's grammars; Dobrovský, in turn, also took interest in the achievements of Slovene grammarians and reported on them in *Slovanka*, *Annalen der Literatur und Kunst*, and in his correspondence. His methodology was a model to Slovene grammarians of the 1820's; he paved the way for a complete grammatical description, as his synchronic grammar (*Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1809, 1819) provides an accurate morphemically structured syntactical description of Slovene, including congruency and government. It also offers a clearer morphological conceptualization, particularly with its classification of verbs.

The article presents morphological descriptions in the Slovene grammars in the first thirty years of the 19th c. and compares them to Czech in Dobrovský's *Lehrgebäude*, from the point of view of incorporation of morphological analysis in the grammatical structure, classification of parts of speech, a more detailed survey of the presentation of the nominal and verbal inflection and the use of terminology.

In compiling grammars for a heterogeneous audience, the Slovene grammarians were fairly independent, although not from their predecessors (Kopitar, Murko from Metelko). In their treatment of nouns and verbs the grammarians particularly followed Kopitar's example (except, partially, Metelko). They did not follow the Czech grammar in the systematic treatment of

exceptions in noun declension; only Metelko separated the treatment of inflected parts of speech (in morphology) from the ones without inflection (in syntax); the classification of the verb based on the infinitive forms was accepted only in Metelko's (and following his example, in Murko's) grammar.

Dobrovský's influence is barely noticeable in Dajnko's peculiar combination of word-formation and inflection in his treatment of parts of speech. Only Metelko's *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache* (1825), which had the Czech grammar as a model, is on the surface (methodologically and structurally), partially in explanations and examples, connected with Dobrovský, but in depth it is grounded in its native language. In the choice of linguistic terminology, Dobrovský and Metelko are the most similar, Kopitar follows the Latin tradition, while Šmigoc, Dajnko, and Murko (first edition) mostly follow German terminology.